

Načini reagiranja i razlozi nereagiranja adolescenata u situacijama nasilja na društvenim mrežama

UDK: 364.636:004.738.5-043.4-053.6

159.923

Pregledni rad

Valentina Pavlović¹

Marijan Vinogradac²

Dorotea Sudar³

Sažetak

Rad se bavi problematikom elektroničkog nasilja i reakcijama adolescenata na takav oblik nasilja. Pregledom strane i domaće literature autori donose definiciju nasilja, dosadašnja istraživanja vršnjačkog nasilja svih vrsta, a poseban naglasak stavlja se na osobitost elektroničkog nasilja kao takvog te njegovu usporedbu s klasičnim oblicima vršnjačkog nasilja. Pregledom literature o spremnosti na prijavu nasilnog ponašanja i kaznenih djela, autori su pokušali objasniti jesu li adolescenti spremni reagirati odnosno prijaviti elektroničko nasilje te koji su mogući razlozi za nereagiranje. U konačnici, u radu se navodi potreba za preventivnim djelovanjem prije nego sanacijom mogućih teških posljedica koje nasilje na društvenim mrežama može ostaviti ne samo na žrtvi nego i na činitelju nasilja. Posebnost ovoga rada je u tome što otvara niz pitanja budućim istraživačima kako klasičnog, tako i elektroničkog oblika nasilja.

Ključne riječi: adolescenti, elektroničko nasilje, reakcija na nasilje, prijavljivanje nasilja, vršnjačko nasilje

¹ Studentica diplomskog studija sociologije Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu

² Student diplomskog studija psihologije Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu

³ Hrvatski zavod za zapošljavanje

Uvod

Adolescencija je razvojno razdoblje čovjekova života koje je obilježeno tjelesnim i psihološkim promjenama. Obilježja psiholoških promjena raznolika su i dalekosežna. Tako primjerice, prema Piagetu, adolescenciju obilježava razdoblje formalnih operacija koju dijeli na dvije značajke: hipotetičko-deduktivno rasuđivanje i propozicijsko mišljenje. Prvo karakterizira sustavno razmišljanje, uzimanje u obzir više čimbenika u određenoj situaciji, odnosno dedukciju, a potonje se odnosi na mogućnost apstraktnog mišljenja na temelju verbalnog rasuđivanja. Navedeni oblici mišljenja nisu mogući u razdoblju djetinjstva odnosno konkretnih operacija (Inhelder i Piaget, 1958). Međutim, razvoj kritičkog mišljenja sa sobom donosi i određene posljedice kao što su svadljivost, samosvjesnost i usmjerenost na sebe, idealizam, kritičnost, kao i teško donošenje svakodnevnih odluka (Berk, 2007: 367-368). Uz biološke i psihološke promjene, u adolescenciji se događaju i socijalne promjene, primjerice prijelaz iz osnovne u srednju školu koji sa sobom povlači niz rizičnih čimbenika kao što je prilagodba novoj sredini – nastavnicima i nepoznatim vršnjacima koji sa sobom nerijetko nosi određene negativne posljedice, primjerice pad prosjeka, smanjeno sudjelovanje u izvannastavnim aktivnostima ili gubitak samopouzdanja, posebice kod djevojaka (Berk, 2007: 371). Uzimajući u obzir navedene promjene, od važnosti je posebnu pozornost usmjeriti na tu grupaciju, posebice kada se govori o nasilju, budući da ono ima negativne razmjere u velikoj većini slučajeva, a onda posebice u tom osjetljivom životnom razdoblju.

Ovaj rad nudi jedinstven pregled literature o temi elektroničkog nasilja i reakcije, odnosno prijave elektroničkog nasilja od adolsecenata kao posebno osjetljive grupacije.

Što je nasilje?

Olweus (1998) zlostavljanje definira kao „trajnu i učestalu izloženost negativnim postupcima od strane jednog ili više djeteta“ (prema Sesar, 2011: 498). Sesar (2011) naglašava važnost triju važnih elemenata zlostavljanja – trajanja, negativnih postupaka i neravnopravnih odnosa snaga, te ga dijeli na tjelesno i verbalno. Tjelesno nasilje podrazumijeva „udaranje, guranje, štipanje i sl.“, a verbalno podrazumijeva „vrijeđanje, širenje glasina, stalno zadirkivanje...“ (Sesar, 2011: 499). Gledano prema spolu, mladići su skloniji fizičkim oblicima nasilja, a djevojke su sklonije verbalnom nasilju (Černi Obrdalj, Rumboldt, Bengalić i Šilić, 2010; Sullivan, Cleary, & Sullivan, 2004: 11-12).

Vršnjačko nasilje pojavljuje se već u osnovnoj školi. U tom smislu dvije trećine osnovnoškolskih učenika iskazuje kako povremeno doživljava verbalno ili fizičko nasilje (Ambrosi-Randić, 2007). U skladu s rezultatima istraživanja najzastupljenije je psihološko nasilje (Klarin i Matešić, 2014). Nasilje u suvremenom društvu ima široke razmjere. Stoga su raznolika mjesta na kojima se ono može doživjeti, od učionice i školskog hodnika (Ambrosi-Randić, 2007) izvan škole (Radanović, 2013), pa do domova za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi (Jaman, 2009). Iako su žrtve nasilja najčešće stariji dječaci viših razreda (Reić Ercegovac, 2016; Čakić i drugi, 2013) u prigradskoj sredini (Belančić, Nikčević-Milković i Šuto, 2013), žrtvom može postati svatko, pa i osobe posebno osjetljivih skupina kao što su osobe s intelektualnim poteškoćama (Josipović, Najman Hižman i Leutar, 2008), ADHD-om (Žic Ralić i Šifner, 2014) ili oštećenim sluhom (Imširagić, Imširagić i Hukić, 2010), čiji su članovi u većem riziku da postanu žrtve nasilja (Rigby, 2002, prema Sesar, 2011).

Zaštitni i rizični čimbenici kod nasilja

Postoji, dakle, niz zaštitinih i rizičnih čimbenika koji mogu utjecati na nasilje. Na to hoće li osoba postati žrtvom nasilja, utječu spomenuti dob i spol, socijalne vještine i strah od škole u kojoj osobe s razvijenijim vještinama i manjim strahom od škole imaju manju vjerojatnost da će postati žrtve nasilja (Brajša-Žganec, Kotrla Topić i Raboteg-Šarić, 2009). Značajnim prediktorima pokazali su se i socijalni status, prihvaćenost i broj prijatelja (Velki i Vrdoljak, 2013), percepcija opće veće nepravde u društvu i školi (Bilić, 2013), ali i osjećaj sigurnosti, (ne)kvalitetna komunikacija i razredno ozračje (Reić Ercegovac, Koludrović i Bubić, 2018).

Rizični čimbenici za počinitelje nasilja mogu biti necjelovitost obitelji, lošiji socio-ekonomski status, učestalije kažnjavanje djeteta, ali i roditeljska popustljivost i slabiji nadzor (Velki i Kuterovac Jagodić, 2015), starija dob (Mirolović Vlah, 2004), školski (ne)uspjeh, stupanj naobrazbe roditelja i njihov radni status (Šakić, Franc i Mlačić, 2002), zatim psihološke poteškoće poput depresivnosti i anksioznosti (Sesar, Sesar i Dodaj, 2013), kao i mnogi drugi.

Elektroničko nasilje

U suvremeno, digitalno doba, mladi su više no ikada izloženi nasilnim sadržajima. Budući da je takvog sadržaja sve više na televiziji (Valković, 2010;), u videogramima (Bilić, Gjučić i Kirinić, 2010; Valković, 2008) ili na internetu (Ružić, 2007; Ružić, 2011; Štavalj, 2014), a da mediji mogu biti model za oponašanje (Ružić, 2009), tzv. Wertherov efekt (Mandarić, 2012), a medijski je sadržaj povezan s agresivnim

ponašanjem prema vršnjacima (Bilić, 2010; Petani i Tolić, 2008), tema nasilja čini se vrlo važnom.

S obzirom na *umreženo društvo* u kojem se nalazimo, a u kojem dominiraju „interaktivne mreže“ (Castells, 2000: 70), može se očekivati kako će se nasilje u nekom obliku kao fenomen pojaviti i na internetu. Velkovec i Kuterovac Jagodić (2016) na osnovnoškolskom su uzorku istražili povezanost između tradicionalnih oblika nasilja i elektroničkog nasilja. Pokazali su kako čimbenici koji utječu na tradicionalne oblike nasilja – poput dobi, spola, školskog uspjeha, roditeljskog kažnjavanja, topline, nadzora i popustljivosti, kao i broja prijatelja, vršnjačke prihvaćenosti i prethodne vitkimizacije – nisu dobri prediktori i elektroničkog nasilja. S druge strane Strabić i Tokić Milaković (2016) navode kako u literaturi postoji preklapanje elektroničkog nasilja i klasičnih oblika nasilja (fizičkog, verbalnog, relacijskog, seksualnog, ekonomskog i kulturnog) u definiciji i doživljavanju nasilja, ali navode i stajališta koja elektroničko nasilje označuju kao specifičnu pojavu koja je specifična zbog anonimnosti počinitelja, širine publike i visoke dostupnosti, na što ukazuje strana literatura (Simth i ostali, 2008; Ybarra i Mitchell, 2004). Elektroničko odnosno virtualno nasilje ima nekoliko oblika. Nikčević-Milković i Jerković (2016), npr. navode kako „e-zlostavljanje“ postoji u oblicima: s direktnom namjerom, kršenja tuđeg identiteta, kao uznemiravanje i vrijeđanje bez direktne namjere. U istraživanju spomenuti autori pokazuju kako se elektroničko nasilje među osnovnoškolcima događa s povećanjem dobi, dužim provođenjem slobodnog vremena na internetu, računalu ili mobitelu, većim iskustvom u radu na suvremenim tehnologijama. Nadalje, došlo se do zaključka kako je zlostavljanje učestalije u urbanijim sredinama gdje je zlostavljanje uznemiravanjem i vrijeđanjem bez direktne namjere najčešći oblik, a da je u seoskim sredinama najčešći oblik zlostavljanja na internetu s izravnom namjerom (Nikčević-Milković i Jerković, 2016). Općenito, osnovnoškolci navode kako su izloženi nasilju putem modernih tehnologija (Hodak Kodžman, Velki i Cakić, 2013), a *cyberbullying* posebno upotrebljavaju djevojčice tzv. relacijskom agresijom⁴ (Prpić, 2006). Ipak valja naglasiti kako još uvijek nedostaju istraživanja posvećena nasilju nad ženskom djecom i adolescentima (Jeđud Borić, 2012).

Kada pak govorimo o srednjoškolcima, odnosno osobama većinski u razdoblju srednje adolescencije (14 – 17 godina) (Steinberg, 2013: 6) koju obilježava „povećano preuzimanje rizika i kombinacija traženja visokih senzacija i visoke impluzivnosti“ (Harden i Tucker-Drob, 2011, prema Steinberg, 2013: 81), situacija je ponešto

⁴ „**Relacijska agresija** uključuje činove koji »drugima nanose povrede putem činjavanja štete odnosima ili osjećajima prihvaćanja, prijateljstva ili pripadnosti nekoj grupi« (Simmons, 2002.:26, prema Prpić, 2006: 8)“.

drugačija. Prema Vejmelka, Strabić i Jazvo (2017) više od polovine srednjoškolaca izjavljuje da sudjeluje u raznim oblicima nasilja na internetu, a njih nešto više od trećine pokazuje znakove ovisnosti o internetu. Autori su pokazali i kako postoji pozitivna povezanost između ovisnosti i sudjelovanja u nasilju, učestalosti slanja instant poruka, gledanja filmova, slušanja glazbe i igranja *online* igara. Također, srednjoškolci koji iskazuju *online* nasilje pokazuju rizično ponašanje i u drugim *online* aktivnostima (Vejmelka, Strabić i Jazvo, 2017). S druge strane, autori upućuju na to kako postoje razlike u činjenju i doživljavanju nasilja na internetu s obzirom na spol pri čemu su dječaci zastupljeniji i u jednom i u drugom slučaju (Fanti, Demetriou i Hawa, 2012; Gradinger, Strohmeier i Spiel, 2009). Kao najučestaliji oblici nasilja na internetu javljaju se „ogovaranje“ i „ruganje“, a najmanje se pojavljuju „hakaranje“ i „uređivanje fotografija na uvredljiv način“ (Jade Đuraković, Šincek i Tomašić Humer, 2014). Kako bismo predvidjeli pojavnost mogućeg elektroničkog nasilja, kao i u slučaju tradicionalnih oblika nasilja, valja se konzultirati s rizičnim čimbenicima, stoga Buljan Flander i Dugić (2015) kao prediktore navode roditeljsku kontrolu i nisko samopouzdanje.

Okolina u kojoj se nasilje događa

Bez obzira na to o kojoj se vrsti nasilja radilo, veliku ulogu u prevenciji, samom činu i posljedicama ima okolina u kojoj se nasilje događa. Autori, tako, navode nekoliko uloga – roditelje, školu i vršnjake. Iz obiteljskog aspekta istraživanja pokazuju kako kod djece koju roditelji zlostavljaju postoji veća vjerojatnost za nasilno ponašanje – taj fenomen objašnjava takozvani model prijenosa nasilja u obitelji (Rikić i drugi, 2017; Sušac, Ajduković i Rimac, 2016). Također, značajnim prediktorom nasilja pokazalo se nezadovoljstvo obiteljskim odnosima (Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012). Dobrom praksom u sprečavanju nasilja, odnosno odgoju nenasilnika pokazali su se partnerski odnosi škole i roditelja, kao i međusobna suradnja (Basta, 2008). Škola zajedno sa stručnim suradnicima i nastavnicima može u nekim slučajevima nasilja imati i ključnu ulogu, stoga je vrlo važno da učenici imaju povjerenje u školske savjetnike te da su s njima spremni surađivati (Javronik Krečić, Kovše i Ploj Vrtič, 2013) bilo da se radi o vršnjačkom nasilju u školi ili izvan nje bilo da se radi o drugim oblicima koji se tiču samog djeteta, primjerice, nasilja u obitelji (Lakija i Alebić, 2012).

Vršnjaci čine posebnu grupaciju kada govorimo o okolini u kojoj se nasilje događa. Kod vršnjačkog nasilja djeca i adolescenti mogu zauzeti različite uloge. Kekez i Bilić (2015) dijele ih na žrtve, počinitelje, branitelje, aktivne i pasivne pomoćnike i neangažirane promatrače kojih je ujedno i najviše. Kod elektroničkog nasilja Bilić

(2013) dijeli uloge na angažirano svjedočenje i ravnodušno promatranje pri čemu kod angažiranog svjedočenja postoje internetski pomoćnici (štetni promatrači) i internetski branitelji (korisni promatrači), a kod ravnodušnog promatranja postoje neangažirani internetski promatrači.

Hoće li adolescenti reagirati na virtualno nasilje?

Većina nasilnih delikata u smislu kaznenih djela općenito ostaje neprijavljena, pa je stoga službeno zabilježen kriminal najmanje pouzdana od svih službenih statistika vezanih uz društvena pitanja (Giddens, 2007: 16). Kada govorimo o tome zašto netko ne prijavi nasilje ili sličan oblik devijantnosti, razloga je mnogo. Primjerice, prema ekonomskom modelu, žrtva ili promatrač može se voditi korišću ili štetom koju bi imao od prijave, te s obzirom na ono čega je više donijeti odluku (Skogan, 1984). Međutim, važno je naglasiti kako taj model pretpostavlja da je osoba spremna donijeti racionalnu odluku u danom trenutku, a isključuje druge čimbenike poput iskustva prijašnje viktimizacije (Bowles, Reyes i Garoupa, 2009), kontekst u kojem se nasilje dogodilo (Goudriaan i Nieuwbeerta, 2007), kolektivnu efikasnost (Hart i Colavito, 2011) i mnoge druge. Nadalje, važno je naglasiti kako se ovdje radi o uzorku adolescenata kojima je pripadnost grupi vršnjaka vrlo važna, te su stoga, kako bi se priklonili grupi, spremni konformirati s mišljenjem većine (Vejmelka, 2012) te ne prijaviti nasilje. Bilić (2013) kao razloge pasivnog promatranja odnosno pasivne podrške počiniteljima nasilja navodi egoistične motive, pluralističko neznanje, strah od vrednovanja, difuzije odgovornosti i druge. Zabrinjavajuća je činjenica da pasivni promatrači mogu s vremenom i sami postati nasilnici (Zrilić, 2006). Osnovnoškolci su s druge strane više spremni obratiti se za pomoć u slučaju elektroničkog nasilja (Monks, Robinsom i Worlidge, 2012), ali izvan školske ustanove (Smith i ostali, 2008). Pitanje koje se može otvoriti jest pitanje budućim istraživačima teme nasilja, a to je: znaju li učenici prepoznati nasilje i koje vrste nasilja najčešće ne percipiraju kao takvo? Postoji mogućnost da osobe doživljavaju nasilje na internetu, ali nisu svjesne da se radi o nasilju, te trpe posljedice nasilja ne znajući kome se i zbog čega obratiti za pomoć. Isto se odnosi i na promatrače nasilja. U svakom slučaju, naglasak treba staviti na prevenciju i edukaciju o svim vrstama nasilja, a onda posebno o elektroničkom (Slonje, Smith i Frisen, 2013).

Umjesto zaključka – što možemo učiniti kako bismo prevenirali elektroničko nasilje?

Kao preventivnu mjeru Bilić (2012) preporučuje promicanje pozitivnih vrijednosti između učenika – univerzalizam, dobrohotnost, usklađenost, tradiciju i sigurnost koje prema autorici mogu imati zaštitnu ulogu. U slučaju elektroničkog nasilja važne su medijske kompetencije školskih pedagoga i drugih stručnih suradnika (Maksimović, Petrović i Osmanović, 2015) zbog toga što je nasilje u medijima često vrlo profitabilno (Vuksanović, 2018), pa ga stoga ima i sve više, ali i zbog uobičajene stručne kompetencije, kako bi se ublažile posljedice nasilja i kod žrtve i kod nasilnika, poput depresivnih simptoma i niskog samopoštovanja (Šincek, Duvnjak i Milić, 2012) ili želje za osvetom počinitelju (Buljubašić Kuzmanović, Mišin i Vuković, 2009). Razni su načini na koje se može prevenirati i suočiti s elektroničkim nasiljem (Parris, Varjas, Meyers i Cutts, 2012; Slonje, Smith i Friesn, 2013) Važno je stoga upozoriti i učitelje, pedagoge i ostale stručne suradnike kako nasilje nikada nije dobro ignorirati i ne činiti ništa (Sabella, 2012; Zloković, 2004). Autori također, sa svrhom prevencije, predlažu pravne mjere, poput uvođenja njemačkog Zakona o jačanju provedbe zakona na društvenim mrežama koji omogućava kažnjavanje pojedinih društvenih mreža ako ne nadziru neželjeni i nasilni sadržaji (Roksanić Vidlička i Mamić, 2018). Preventivno, također, valja raditi i na pozitivnoj školskoj klimi (Puzić, Baranović i Doolan, 2011; Vlah i Perger, 2014), emocionalnoj inteligenciji kod učenika (Krulić i Velki, 2014; Krulić Kuzman i Velki, 2017), samoeфикаsnosti (Alajbeg, Dragoslavić i Vrljičak Davidović, 2018), zadovoljstvu nastavnika svojim poslom (Ljubin Golub, Olčar i Bezak, 2016), zatim predviđanju i radu s osobama koje bi mogle postati žrtva, primjerice s obzirom na odbačenost ili prihvaćenost u školi (Buljan Flander i Marijanović, 2007), te prevenciji kako žrtve ne bi postali nasilnici (Profaca, Puhovski i Luca Mrđen, 2006). Preventivne mjere mogu se provoditi putem raznih aktivnosti i inicijativa (Englander, 2012; Walker, 2012). U svakom slučaju, prevencija nasilnih ponašanja ima ključnu ulogu (Tomić-Latinac i nikčević-Milković, 2009; Maksimović i Mančić, 2013; Velki i Ozdanovac, 2014) jer nasilje nikada nije rješenje, te ga je uvijek bolje spriječiti nego liječiti teške i dugotrajne posljedice koje ono može ostaviti.

LITERATURA

- Alajbeg, A., Dragoslavić, M., & Vrljićak Davidović, N. (2018). Doprinos socijalne samoeфикаsnosti i nekih sociodemografskih čimbenika u objašnjenju različitih uloga djece u vršnjačkom nasilju. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 54:1, str. 10-23.
- Ambrosi-Randić, N. (2007). Buling u osnovnoj školi. *Metodički obzori: časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu*, 2:3, str. 43-55.
- Basta, S. (2008). Roditelji i škola: odgoj nenasilnog djeteta. *Napredak : časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu*, 149:4, str. 481-493.
- Belančić, T., Nikčević-Milković, A., & Šuto, A. (2013). Nasilje među vršnjacima– postoji li razlika u gradskim, prigradskim i seoskim sredinama? *Školski vjesnik : časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 62:2-3.
- Berk, L. E. (2007). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Zgreb: Naklada Slap.
- Bilić, V. (2010). Povezanosti medijskog nasilja s agresivnim ponašanjem prema vršnjacima. *Odgovne znanosti*, 12:2 (20), str. 263-281.
- Bilić, V. (2012). Značenje nekih aspekata morala i moralnog opravdavanja u razumijevanju nasilja prema vršnjacima u realnom i virtualnom svijetu. *Nova prisutnost : časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 10:3, str. 459-476.
- Bilić, V. (2013). Nasilje među vršnjacima: uloga branitelja žrtava, pomoćnika i pristaša počinitelja nasilja te pasivnih promatrača. *Život i škola : časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 59:30, str. 193-209.
- Bilić, V. (2013). Uloga percepcije socijalne nepravde i brižnosti u predviđanju viktimizacije i počinjenja fizičkog i verbalnog nasilja među učenicima. *Pedagogijska istraživanja*, 10:2, str. 219-237.
- Bilić, V., Gjučić, D., & Kirinić, G. (2010). Mogući učinci igranja računalnih igrica i videoigara na djecu i adolescente. *Napredak : časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 151:2, str. 195-213.
- Bowles, R., Reyes, M. G., Garoupa, N. (2009). Crime Reporting Decisions and the Costs of Crime. *European Journal on Criminal Policy and Research*, str. 365-377.
- Brajša-Žganec, A., Kotrla Topić, M., & Raboteg-Šarić, Z. (2009). Povezanost individualnih karakteristika učenika sa strahom od škole i izloženosti nasilju od strane vršnjaka u školskom okruženju. *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, 18:4-5 (102-103), str. 717-738.
- Buljan Flander, G., & Dugić, S. (2015). Odnos elektroničkog nasilja, samopoštovanja i reoditeljskih čimbenika kod adolescenata. *Klinička psihologija*, 8:2, str. 167-180.
- Buljan Flander, G., & Marijanović, D. (2007). Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost/odbačenost u školi. *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, 16:1-2 (87-88), str. 157-174.
- Buljubašić Kuzmanović, V., Mišin, A., & Vuković, A. (2009). Učestalost vršnjačkog nasilja osvećivanjem kao nasilne strategije sučeljavanja među učenicima osnovne škole. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja* 55:22, str. 78-96.
- Castells, M. (2000). *Uspom umreženog društva*. Zagreb: Golden Marketing.
- Černi Obrdalj, E., Rumboldt, M., Beganlić, A., & Šilić, N. (2010). Vrste nasilja među djecom i osjećaj sigurnosti u školama Bosne i Hercegovine. *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, 19:3 (107), str. 561-574.

- Ćakić, S., Begovac, B., Pleština, S., Jakovina, T., Crnković, M., & Begovac, I. (2013). Vršnjačko nasilje kod djece u Splitu, Hrvatska: povezanost s općim, psihosocijalnim, ponašajnim i školskim čimbenicima. *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, 22:4, str. 693-711.
- Englander, E. K. (2012). Responding to Cyberbullying: Advice for Educators and Parents. *Cyberbullying Prevention and Response*. Routledge. New York. 149-160.
- Fanti, K. A., Demetriou, A. G., & Hawa, V. V. (2012). A longitudinal study of cyberbullying: Examining risk and protective factors. *European Journal of Developmental Psychology*, 9. str. 168-181.
- Giddens, A. (2007). *Sociologija*. Zagreb: Globus.
- Goudrian, H., Nieuwebeerta, P. (2007). Contextual determinants of juveniles willingness to report crimes. *Journal of Experimental Criminology*, str. 89-111.
- Gradinger, P., Strohmeier, D., & Spiel, C. (2009). Traditional bullying and cyberbullying: Identification of risk groups for adjustment problems. *Zeitschrift für Psychologie/Journal of Psychology*, 217. str. 205-213.
- Hart, T. C., Colavito, V. (2011). College Student Victims and Reporting Crime to the Police: The Influence of Collective Efficacy. *Western criminology Review* 12 (3), 1-19.
- Hodak Kodžoman, I., Velki, T., & Cakić, L. (2013). Izloženost djece starije školske dobi elektroničkom nasilju. *Život i škola : časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja* 59:30, str. 110-127.
- Imširagić, A., Imširagić, A., & Hukić, L. (2010). Stavovi učenika oštećenog sluha o rasprostranjenosti nasilja. *Život i škola : časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 56:23, str. 109-118.
- Jade Đuraković, S., Šincek, D., & Tomašić Humer, J. (2014). Prikaz skale doživljavanja/činjenja nasilja preko interneta i rezultata primjene te skale na vinkovačkim srednjoškolicima. *Život i škola : časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 60:32, str. 61-73.
- Jaman, A. (2009). Nasilje među djecom u domovima za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi. *Školski vjesnik : časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu* 58:3, str. 301-313.
- Javornik Krečić, M., Kovše, S., & Ploj Vrtič, M. (2013). Uloga i značenje školskog savjetovanja u slučaju vršnjačkog nasilja. *Croatian Journal of Education : Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 15:2, str. 521-541.
- Jeđud Borić, I. (2012). Rodna osjetljivost prilikom procjene rizika i potreba te programiranja intervencija za djevojke s problemima u ponašanju. *Ljetopis socijalnog rada*, 19:2, str. 241-274.
- Josipović, A., Najman Hižman, E., & Leutar, Z. (2008). Nasilje nad osobama s intelektualnim teškoćama. *Nova prisutnost : časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 6:3, str. 353-371.
- Kekez, A., & Bilić, V. (2015). Zašto dobra djeca rade loše stvari: uloga moralnog odstupanja u različitom angažmanu djece u vršnjačkom nasilju. *Život i škola : časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 61:2, str. 47-64.
- Klarin, M., & Matešić, S. (2014). Vršnjačko nasilje među adolescentima u kontekstu roditeljskog ponašanja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 50:1, str. 81-92.
- Krulić Kuzman, K., & Velki, T. (2017). Važnost emocionalne inteligencije u objašnjenju problematike vršnjačkoga nasilja. *Napredak : časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu*, 158:4, str. 419-438.

- Krulić, K., & Velki, T. (2014). Ispitivanje povezanosti emocionalne inteligencije i nasilja među školskom djecom. *Život i škola : časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja* 60:32, str. 27-41.
- Lakija, M., & Alebić, J. (2012). Uloga i postupanje škole u slučajevima nasilja nad djecom u obitelji. *Napredak : časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 153:3-4, str. 419-441.
- Ljubin Golub, T., Olčar, D., & Bezak, S. (2016). Zadovoljstvo učitelja poslom: uloga agresivnog učeničkog ponašanja i učiteljske povezanosti s učenicima. *Napredak : časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 157:4, str. 437-458.
- Maksimović, J., & Mančić, D. (2013). Akcijska istraživanja u funkciji prevencije vršnjačkog nasilja. *Metodički obzori : časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu*, Vol. 8:7, str. 59-70.
- Maksimović, J., Petrović, J., & Osmanović, J. (2015). Medijske kompetencije školskih pedagoga u suzbijanju vršnjačkog nasilja. *In medias res : časopis filozofije medija*, 4:6, str. 912-923.
- Mandarić, V. (2012). Novi mediji i rizično ponašanje djece i mladih. *Bogoslovska smotra*, 82:1, str. 131-149.
- Mirolović Vlah, N. (2004). Stavovi o sukobima i razine poremećaja u ponašanju mladih. *Kriminologija & socijalna integracija : časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 12:2, str. 109-116.
- Monks, C. P., Robinson S., Worlidge P. (2012). The emergence of cyberbullying: A survey of primary school pupils' perceptions and experience. *School Psychology International* 33:5. 477-491.
- Nikčević-Milković, A., & Jerković, A. (2016). Učestalost i oblici elektroničkog zlostavljanja učenika viših razreda osnovnoškolske dobi u tri različite školske sredine. *Školski vjesnik : časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 65:1, str. 75-93.
- Parris, L., Varjas K., Meyers, J., & Cutts, H. (2012). High School Studnets' Perceptions of Copying With Cyberbullying. *SAGE Youth and Society*. 284-306.
- Petani, R., & Tolić, M. (2008). Utjecaj medijskog nasilja na adolescente i obitelj. *Acta Iaderitina*, 5:1.
- Piaget, J., & Inhelder, B. (1958). *The Growth of Logical Thinking From Childhood to Adolescence*. Routledge. London.
- Profaca, B., Puhovski, S., & Luca Mrđen, J. (2006). Neke karakteristike pasivnih i provokativnih žrtava nasilja među djecom u školi. *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, 15:3 (83), str. 575-590.
- Prpić, I. (2006). Vršnjačko nasilje među djevojčicama. *Ljetopis socijalnog rada*, 13:2, str. 315-330.
- Puzić, S., Baranović, B., & Doolan, K. (2011). Školska klima i sukobi u školi. *Sociologija i prostor : časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 49:3 (191), str. 335-358.
- Radovanović, I. (2013). Zloupotreba droge i fizičko nasilje kod srednjoškolskih učenika: Neke karakteristike značajne za razvojni model prevencije. *Policija i sigurnost*, 22:1, str. 197-212.
- Rajhvajn Bulat, L., & Ajduković, M. (2012). Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkog nasilja među mladima. *Psihologijske teme*, 21:1, str. 167-194.

- Reić Ercegovac, I. (2016). Doživljeno vršnjačko nasilje: relacije s dobi, spolom, razrednim ozračjem i školskim uspjehom. *Školski vjesnik: časopis za pedagošku teoriju i praksu* 65:2, str. 251-271.
- Reić Ercegovac, I., Koludrović, M., & Bubić, A. (2018). Percipirana sigurnost u školi i razredno-nastavno ozračje kao prediktori doživljavanja nasilnih ponašanja. *Napredak : časopis za pedagošku teoriju i praksu*, 159:1 - 2, str. 31-52.
- Rikić, J., Beljan, P., Milošević, M., Miškulin, I., Miškulin, M., & Mujkić, A. (2017). Transgeneracijski prijenos nasilja kod roditelja predškolske djece u Hrvatskoj. *Acta clinica Croatica* 56:3, str. 478-486.
- Roksanić Vidlička, S., & Mamić, K. (2018). Zlouporaba društvenih mreža u javnom poticanju na nasilje i mržnju i širenju lažnih vijesti: potreba transplantiranja njemačkog Zakona o jačanju provedbe zakona na društvenim mrežama? *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 25:2, str. 329-357.
- Ružić, N. (2007). Nasilne scene na internetu. *MediAnali : međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnostima*, 1:2, str. 103-114.
- Ružić, N. (2009). Mediji kao izvor ideja za oponašanje. *MediAnali : međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnostima*, 3:6, str. 103-120.
- Ružić, N. (2011). Internet i videoigre: uzročnici povećane agresivnosti među mladima. *Medijske studije*, 2:3-4, str. 16-27.
- Sabella R. (2012). Cyberbullying: How School Conselors Can Help. *Cyberbullying Prevention and Response*. Routledge. New York. 72-92.
- Sesar, K. (2011). Obilježja vršnjačkog nasilja. *Ljetopis socijalnog rada*, 18:3, str. 497-526.
- Sesar, K., Sesar, D., & Dodaj, A. (2013). Povezanost vršnjačkoga zlostavljanja i psiholoških poteškoća: prospektivno istraživanje. *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, 22:1, str. 79-100.
- Skogan, W. G. (1984). Reporting Crimes to the Police: The Status of World Research. *Journal of research in crime and delinquency* 21 (2) , str. 113-137.
- Slonje, R., Smith P.K., Frisen, A.. The nature of cyberbullying, and strategies for prevention. *ELSEVIER*. 1-7.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 376 -385.
- Steinberg, L. (2013). *Adolescence - Tenth edition*. New York: McGraw-Hill Education.
- Strabić, N., & Tokić Milaković, A. (2016). Elektroničko nasilje među djecom i njegova usporedba s klasičnim oblicima vršnjačkog nasilja. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju* 24:2, str. 166-183.
- Sullivan, K., Cleary, M., & Sullivan, G. (2004). *Bullying in secondary schools: What it looks like and how to manage it*. New York: Sage Publication.
- Sušac, N., Ajduković, M., & Rimac, I. (2016). Učestalost vršnjačkog nasilja s obzirom na obilježja adolescenata i doživljeno nasilje u obitelji. *Psihologijske teme*, 25:2, str. 197-221.
- Šakić, V., Franc, R., & Mlačić, B. (2002). Samoiskazana sklonost adolescenata socijalnim devijacijama i antisocijalnim ponašanjima. *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, 11:2-3 (58-59), str. 265-289.

- Šincek, D., Duvnjak, I., & Milić, M. (2017). Psihološke posljedice nasilja preko interneta za žrtve, nasilnike i nasilnike/žrtve. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 53:2, str. 98-110.
- Štavalj, M. (2014). Što čini popularnost videozapisa koji prikazuju nasilje među vršnjacima objavljenih na YOUTUBE-u? *Socijalna politika i socijalni rad*, 2:1, str. 8-34.
- Tomić-Latinac, M., & Nikčević-Milković, A. (2009). Procjena učinkovitosti unicef-ovog programa prevencije vršnjačkog nasilja i zlostavljanja. *Ljetopis socijalnog rada*, 16:3, str. 635-657.
- Valković, J. (2008). Karakteristike i djelovanje nasilja u videoigrama. *Riječki teološki časopis*, 32:2, str. 483-502.
- Valković, J. (2010). Oblici i utjecaji televizijskog nasilja. *Nova prisutnost : časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 8:1, str. 67-85.
- Vejmelka, L. (2012). Neke determinante vršnjačkog nasilja u adolescenciji. *Ljetopis socijalnog rada*, 19:2, str. 215-240.
- Vejmelka, L., & Rajter, M. (2013). Prediktori počinjenog i doživljenog nasilja među djecom u domovima za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi. *Ljetopis socijalnog rada*, 20:2, str. 241-267.
- Vejmelka, L., Strabić, N., & Jazvo, M. (2017). Online aktivnosti i rizična ponašanja adolescenata u virtualnom okruženju. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* 26:1, str. 59-78.
- Velki, T., & Kuterovac Jagodić, G. (2015). Uloga strukturalnih i procesnih obiteljskih čimbenika u objašnjenju dječjega nasilničkog ponašanja prema vršnjacima. *Ljetopis socijalnog rada*, 22:2, str. 271-298.
- Velki, T., & Kuterovac Jagodić, G. (2016). Možemo li na temelju prediktora tradicionalnoga vršnjačkog nasilja predviđati elektroničko vršnjačko nasilje? *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, 25:4, str. 523-545.
- Velki, T., & Ozdanovac, K. (2014). Preventivni programi usmjereni na smanjenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama na području Osječko-baranjske županije. *Školski vjesnik : časopis za pedagošku teoriju i praksu*, 63:3, str. 327-352.
- Velki, T., & Vrdoljak, G. (2013). Uloga nekih vršnjačkih i školskih varijabli u predviđanju vršnjačkoga nasilnog ponašanja. *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, 22:1, str. 101-120.
- Vlah, N., & Perger, S. (2014). Povezanost vršnjačkog nasilja s percipiranom školskom klimom kod učenika osnovne škole. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju* 22:1, str. 1-25.
- Vuksanović, D. (2018). Filozofija medija: je li nasilje zabavno? *In medias res : časopis filozofije medija*, 7:12, str. 1821-1832.
- Walker, J. (2012). A „Toolbox“ of Cyberbullying Prevention Initiatives and Activities. *Cyberbullying Prevention and Response*. Routledge. New York. 128-148.
- Ybarra, M. L., & Mitchell, K. J. (2004). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 1308-1316.
- Zloković, J. (2004). Nasilje među vršnjacima — problem obitelji, škole i društva. *Pedagogijska istraživanja*, 1:2, str. 207-219.
- Zrilić, S. (2006). Sudionici u krugu školskog nasilja – nasilnik, žrtva i promatrač. *Magistra Iadertina*, 1:1, str. 49-57.

Žic Ralić, A., & Šifner, E. (2014). Obilježja vršnjačke interakcije i iskustvo vršnjačkog nasilja kod djece i mladih s ADHD-om. *Ljetopis socijalnog rada*, 21:3, str. 453-484.

The ways minors react to violence on social networks and the reasons for not reacting to violence

Abstract

The paper deals with the problem of cyberbullying and adolescents' reactions to such violence. Through the review of foreign and domestic literature, the authors define the violence, the research of peer violence of all kinds so far, with particular emphasis on the specificity of cyberbullying as such, and its comparison with classic forms of peer violence. Furthermore, through a review of the literature on the willingness to report violent behavior and criminal offenses, the authors attempted to explain whether adolescents were prepared to react or report electronic violence and what were the possible reasons for not responding. Finally, the paper outlines the need for preventive action, rather than remedying the potentially bad consequences, that cyberbullying can leave on both the victim and the perpetrator. The peculiarity of this paper is that it raises a number of questions for future researchers of both classical and electronic forms of violence.

Key words: adolescents, cyberbullying, response to violence, reporting violence, peer violence

